

Inhoud

Ter inleiding 7

Hoofdstuk 1 – Het hoe en waarom van een biografie

- Waarom een biografie? 9
- Houden van je onderwerp 14
- De valkuilen van de biograaf 19
- Je begint met angst 23
- Het opzetten van een biografie 30
- Biografieën anders schrijven 37
- Is het echt gebeurd? 38

Hoofdstuk 2 – Het onderzoek. Een casestudy

- Zoeken in de bibliotheek 44
- De sneeuwbalmethode 53
- De archieven in 61
- Toeval als wetenschap 71
- In de voetsporen 73

Hoofdstuk 3 – Luisteren, en verder zoeken

- De omgang met vrienden en familieleden 84
- Shoot the widow (m/v) 91
- Overige bronnen 94
- Autobiografisch materiaal 100

Hoofdstuk 4 – Van idee tot manuscript

Hoe benader je een uitgever? 113

Op zoek naar subsidie 115

Het schrijven kan beginnen 117

Onbewezen gemeenplaatsen 127

Biografen hebben plichten 130

Geraadpleegde literatuur 135

Ter inleiding

Een van de meest geciteerde uitspraken van de Britse schrijver William Somerset Maugham luidt: ‘Er zijn maar drie regels als het gaat om het schrijven van romans. Helaas kent niemand ze.’ Zijn landgenoot, de biograaf Richard Holmes, maakt daar in zijn essays over het genre graag het volgende van: ‘Er zijn maar drie regels als het gaat om het schrijven van biografieën, en gelukkig weet niemand wat die regels zijn.’

Wij pretenderen niet slimmer te zijn dan Somerset Maugham en Holmes. Wij pretenderen ook niet dat we de meest ervaren auteurs op dit gebied zijn. Wat we delen, met elkaar en – zo hopen we – met de lezer, is onze passie voor het genre. Wie een biografie schrijft, zegt Holmes in de inleiding van *Mapping Lives. The Uses of Biography*, moet zich inleven in een andere plaats, een andere tijd en een ander leven. Dat is niet alleen leerzaam, maar ook aangenaam. Als redacteurs van *Biografie Bulletin* houden we ons bovendien graag bezig met vragen over de theorie en de praktijk van het genre.

In dit boek geven we slechts aanwijzingen voor het schrijven van een biografie, gebaseerd op de ervaringen van beroemde en ervaren biografen en die van onszelf. Een waarschuwing is hierbij op zijn plaats. Omdat je bij het schrijven van een biografie altijd verschillende dingen tegelijk moet doen, is ook de volgorde van onze onderwerpen niet strikt logisch. In hoofdstuk 1 gaan we in op het hoe en waarom van een biografie. In hoofdstuk 2, waarin het gaat om het fundamentele onderzoek, presenteren we een

casestudy, en in de hoofdstukken 3 en 4 richten we ons op verder onderzoek en het schrijven zelf.

Het hoe en waarom van een biografie

Waarom een biografie?

Er zijn biografen die, gevraagd naar hoe ze aan hun onderwerp kwamen, vertellen dat het zich aan hen opdrong. Dat ze geen andere keuze hadden dan het leven van juist die ene vrouw of man te beschrijven. Dat klinkt alsof er mystieke krachten in het spel zijn, en vaak wordt er ook zo over gepraat.

Toch is het gevoel dat een onderwerp zichzelf aandient niet zo vreemd. Het schrijven van een biografie begint meestal niet vanuit een rationeel en logisch opgezet plan. Zo'n plan moet er wel komen, maar de mooiste levensbeschrijvingen ontstaan vanuit een algemeen verlangen je in het leven van een ander te verdiepen, dus niet alleen vanuit de vaststelling dat een meneer x of een mevrouw y zo'n interessant leven heeft geleid. Het begin, willen we maar zeggen, is meestal niet zo rationeel als je zou denken.

Soms is het verlangen een biografie te schrijven van romantische aard, zoals de Britse biograaf Richard Holmes het noemt: een verlangen je te verdiepen in een leven dat anders is dan het jouwe – avontuurlijker, interessanter, groots, of gewoon anders. In *Footsteps. Adventures of a Romantic Biographer*, een van zijn beroemdste boeken, vertelt Holmes hoe hij als negentienjarige zo onder de indruk was geraakt van het onconventionele leven van de negentiende-eeuwse schrijver Robert Louis Stevenson, dat hij letterlijk in de voetsporen van Stevenson wilde treden. Hij besloot eenzelfde voetreis door de Franse Cevennen te maken als die Stevenson in 1878 had afgelegd. Tijdens zijn reis zou Holmes in alles

zijn held nadoen. Net als Stevenson at en sliep hij in de open lucht; hij nam dezelfde wegen, zocht naar de bomen die Stevenson gezien kon hebben en naar de uitzichten die Stevenson in verrukking hadden gebracht. Pas toen hij een rivier moest oversteken en zag dat van de brug waarover Stevenson zo'n honderd jaar eerder had gelopen, niets meer over was dan een paar stompen, begreep hij dat hij het leven van Stevenson niet in alles kon navolgen. Hij gaf zijn poging op.

Een biografie van Stevenson heeft Holmes tot op heden niet geschreven. Wat de vergane brug hem deed beseffen, zo schrijft hij aan het einde van *Footsteps*, is dat mensen geen geïsoleerde wezens zijn die vastomlijnde, reproduceerbare handelingen verrichten. Mensen zijn altijd in beweging en altijd gericht op andere mensen. Ook al wandelde Stevenson in zijn eentje door de Cevennen, hij had mensen achtergelaten, ontmoette onderweg anderen en was op weg naar weer andere mensen. Misschien zag Holmes huizen die Stevenson had gezien en hier en daar nog een oude boom, maar Stevenson zag ze in een andere context – hij zag ze letterlijk en figuurlijk met andere ogen en in een andere wereld.

Deze ervaring deed Holmes niet besluiten nooit meer een biografie te schrijven. Integendeel. De eerste biografie die hij publiceerde ging over de negentiende-eeuwse dichter Percy Shelley. Ook diens reis door Europa volgde hij, maar met meer afstand en minder dweperig dan toen hij als negentienjarige in de voetsporen van Stevenson probeerde te treden. Toch werd Holmes ook in dit geval gegrepen door een verlangen naar het herbeleven en navertellen van een leven buiten de gevestigde orde. En dat is precies waarover biografieën moeten gaan, vindt Holmes: over mensen die zich buiten de getreden paden begeven. Daarom noemt Holmes zichzelf een romantische biograaf.

Deze opvatting deelt Holmes met een andere beroemde Britse biograaf, dr. Samuel Johnson (1709–1784). Dr. Johnson publiceerde een boek over het onconventionele leven van Richard Savage (1697–1743), een dichter die een moord had gepleegd en in

de gevangenis was gestorven. Johnson schreef deze biografie ook vanuit een moreel standpunt. Hij hield zijn lezers voor dat die niet klakkeloos, zonder kennis over Savages achtergrond, over diens leven en daden mochten oordelen. Johnson zelf werd trouwens wereldberoemd als onderwerp van een biografie, geschreven door zijn bewonderaar James Boswell, een achttiende-eeuwse advocaat.

Het verlangen naar een ander leven is echter niet het enige wat Holmes ertoe bracht te schrijven over de levens van romantische dichters en revolutionaire denkers als de eerder genoemde Shelley, de feministe *avant la lettre* Mary Wollstonecraft (1759–1797) en de pleitbezorger van het filosofisch anarchisme William Godwin (1756–1836). In de inleiding van *Mapping Lives*, een boek over de geschiedenis van de biografie, legt hij uit hoe beperkt de officiële geschiedschrijving is in vergelijking met de rijkdom van het echte leven, en hoe complex het begrip ‘waarheid’ is. Ook stelt hij dat het schrijven van een biografie het empathisch vermogen vergroot: het vermogen je te kunnen verplaatsen in een ander leven, naar een andere plek, en in een andere tijd. Holmes vindt het cruciaal dat biografen iemand weer tot leven roepen. Het onderwerp, zegt hij, meldt zich als vanzelf: ‘De doden roepen vanuit het verleden naar ons, als uilen uit de duisternis. Zij vragen erom te worden gehoord, herinnerd en begrepen.’

Een biografie hoeft echter niet per se vanuit een roeping te ontstaan. De meeste biografieën worden geschreven en gelezen uit nieuwsgierigheid. We willen allemaal weten hoe andere mensen leven en leefden, of dat nu je grootouders zijn, of Madonna, Johan Cruijff, koningin Juliana of Hella Haasse. Het is menselijk, deze nieuwsgierigheid, die voor een deel te maken heeft met onze honger naar voorbeelden en voor een deel met ons verlangen naar vermaak. ‘Volgens mij,’ zei ooit Hermione Lee, biograaf van Virginia Woolf, Elizabeth Bowen, Willa Cather, Philip Roth en Edith Wharton, ‘lees je een biografie om twee volslagen tegengestelde redenen. De ene is: “Lijkt dit op mijn leven?” en de andere: “Hoe anders is dit leven dan het mijne?”’

Die nieuwsgierigheid was een tijdlang verdacht in Nederland, toen veel mensen biografen met voyeurs vergeleken. ‘Bespotelijk...’ noemde de literatuurwetenschapper Sem Dresden het genre in 1997 in een interview in *Biografie Bulletin*. Hij voegde er wel aan toe: ‘... maar aangenaam’.

Sommige biografieën worden geschreven in opdracht van derden. Het Prins Bernhard Cultuurfonds geeft sinds de jaren negentig van de vorige eeuw verschillende auteurs de opdracht een biografie te schrijven van beroemde Nederlanders. Daarmee wil het fonds ‘het genre van de biografie als vorm van geschiedschrijving stimuleren’. Zo werden inmiddels biografieën gepubliceerd van onder anderen Menno ter Braak door Léon Hanssen, Aletta Jacobs door Mineke Bosch en koningin Wilhelmina door Cees Fasseur. Ook uitgevers zoeken vaak een biograaf bij een onderwerp, in plaats van andersom. Meestal gebeurt dat als het onderwerp een beroemdheid is.

Soms geven particulieren iemand opdracht het leven van een familielid vast te leggen, zoals de familie van de dichteres en psychiater Margaretha Droogleever Fortuyn-Leenmans, die Maaïke Meijer vroeg een biografie te schrijven van de dichter met pseudoniem Vasalis. Louis Stiller publiceerde in 2005 een biografie in opdracht van Wouter van Dieren, onder meer lid van de Club van Rome, ter gelegenheid van diens vijftenzestigste verjaardag. Er bestaan ook bedrijven, zoals DesTijds in Amsterdam, die op verzoek en tegen betaling levensgeschiedenissen schrijven. Die verzoeken komen vaak van de geportretteerden zelf.

Opdrachten voor biografieën worden door uiteenlopende fondsen en stichtingen gegeven. Jeroen Koch schreef een biografie van Abraham Kuyper in opdracht van het dr. Abraham Kuyperfonds, en Max Arian kreeg van het Amsterdamse Fonds voor de Kunst een opdracht een biografie te schrijven van Willem Sandberg, oud-directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam.

In Noord-Amerika, Groot-Brittannië, Canada en Australië verschijnen naast een groot aantal levensbeschrijvingen van be-

kende schrijvers en politici sinds de jaren zestig van de vorige eeuw veel biografieën van mensen die tot minderheidsgroepen horen of hoorden, of die vanwege hun sekse, beroep of achtergrond in de officiële geschiedenis te weinig aandacht krijgen, zoals slaven, vluchtelingen, *native Americans*, of Aborigines. Ook in Europa is sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw meer aandacht voor de levensverhalen van mensen die de officiële geschiedenisboeken nooit hebben gehaald en dat waarschijnlijk ook nooit zullen doen. *Women of Color, Daughter of Privilege* van Kent Anderson Leslie gaat over de dochter van een zwarte slavin en een witte plantagehouder in het negentiende-eeuwse Noord-Amerika. De Duitse biograaf Sigrid Damm vertelt in *Christiane und Goethe* over het leven van de vrouw van Goethe, van wier bestaan zelfs de meeste Goethe-liefhebbers niet afwisten. De succesvolste Nederlandse biografieën van niet-beroemde mensen zijn tot nu toe Judith Koelemeijers *Het zwijgen van Maria Zachea. Een ware familiegeschiedenis* en Suzanna Jansens *Het pauperparadijs. Een familiegeschiedenis*.

Die aandacht voor de levensverhalen van achtergestelde mensen heeft te maken met een herdefiniëring van het begrip biografie. De biografie, zoals die lange tijd werd begrepen – een chronologische, doelgerichte levensbeschrijving van een bekend en prominent individu – geeft een vertekend beeld van de dagelijkse werkelijkheid en dus van de geschiedenis. Geschiedenis wordt niet slechts gemaakt door een handvol politici, vorsten en generaals – de beroemde en beruchte *dead white males* – maar vooral door ‘gewone’ mensen. ‘Biografieën,’ schrijven Miriam Fuchs en Craig Howes in de inleiding van *Teaching Life Writing Texts*, ‘gingen over prominenten, de adel, beroemdheden, en voor een groot deel over schrijvers’. Hoewel een aantal biografieën de tijd heeft doorstaan, zijn volgens Fuchs en Howes het wezen en de onderwerpen van het genre de afgelopen decennia volkomen veranderd: ‘Al twintig jaar zijn we het er allemaal over eens dat de impuls om het leven te bestuderen van “een bijzonder of histo-

risch belangrijk persoon” doordrongen is van versleten westerse culturele aannames.’ Het mooie van biografieën is dat je daarin nu juist die levens kunt beschrijven, die in de officiële geschiedschrijving verloren zijn gegaan. Biografieën worden al eeuwenlang als een aanvulling gezien op geschiedenisboeken, juist omdat zij laten zien wat zich buiten de vergaderzalen en andere openbare gelegenheden afspeelde. Plutarchus (ca. 45–120) beschreef de levens van nobele Grieken en Romeinen en richtte zich daarbij niet op hun heldendaden maar juist op hun karaktereigenschappen, inclusief hun zwakheden, om te laten zien hoe die hun levens en die van anderen beïnvloedden. Het doel van een biograaf, vond ook dr. Johnson, ‘is niet al te diep in te gaan op die daden en gebeurtenissen die tot algemene grootsheid voeren, maar om de gedachten te leiden naar de huiselijke privéaangelegenheden, en de kleinste details van het huiselijke leven weer te geven die vrijkomen als de buitenste lagen van iemands gedrag zijn afgelegd.’

Door de levensverhalen vast te leggen van onbekende mensen, kun je de geschiedenis op microniveau weergeven. De levensverhalen van vluchtelingen bijvoorbeeld maken economische wan-toestanden of de gevolgen van een oorlog concreet en veranderen abstracte begrippen als ‘buitenlanders’, ‘immigranten’, of ‘economische vluchtelingen’, in mensen van vlees en bloed met een eigen, individueel levensverhaal. Een biografie van je voorouders kan laten zien hoe mensen van een vroegere generatie leefden. En levensbeschrijvingen van politici, schrijvers of schilders die de canon niet hebben gehaald, geven inzicht in het verleden zoals de meeste geschiedenisboeken dat niet doen.

Houden van je onderwerp

Biografen wordt vaak gevraagd of zij van hun onderwerp houden, of zich op zijn minst met haar of hem verbonden voelen. Het antwoord verschilt van geval tot geval. Jeroen Koch, de van oorsprong rooms-katholieke biograaf van Abraham Kuyper, staatsman en een van de grondleggers van de Gereformeerde